

O‘ZBEK TILIDA O‘ZLASHMA SO‘ZLARNING DERIVATSION FAOLLIGI VA YANGI SO‘ZLAR HOSIL QILISHDAGI O‘RNI

Maxkamova Muazzam Ulug‘bek qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21349263>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi hamda ularning so‘z yasash tizimidagi funksional xususiyatlari zamonaviy lingvistikaning tizimli yondashuvlari asosida tadqiq etiladi. Tadqiqotning maqsadi o‘zlashma birliklarning derivatsion salohiyatini aniqlash, ularning yangi leksik birliklar hosil qilishdagi ishtirokini baholash hamda zamonaviy o‘zbek tili leksik tizimi rivojiga ta’sirini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy, tizimli tahlil va lingvistik umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tahlil uchun arab, fors, rus va ingliz tillaridan o‘zlashgan hamda zamonaviy o‘zbek tilida faol qo‘llanilayotgan leksik birliklar tanlab olindi. Tadqiqot natijalari o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi ularning fonetik va morfologik integratsiyasi, qo‘llanish chastotasi hamda kommunikativ ehtiyoj darajasi bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Shuningdek, o‘zlashma birliklarning milliy affikslar yordamida yangi hosila so‘zlar yaratish imkoniyatlari tahlil qilinib, ularning derivatsion faolligini baholash mezonlari taklif etildi. Olingan natijalar o‘zbek tili leksikologiyasi, so‘z yasash nazariyasi, terminologiya va leksikografiya yo‘nalishlarida olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar uchun nazariy hamda metodologik ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: o‘zlashma birliklar, derivatsion faollik, derivatsiya, so‘z yasash, leksik tizim, grammatik integratsiya, affiksatsiya, terminologiya, o‘zbek tili

ДЕРИВАЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ РОЛЬ В ОБРАЗОВАНИИ НОВЫХ СЛОВ

Махкамова Муаззам Улугбек кизи

магистрант Азиатского международного университета

Аннотация: В данной статье исследуются деривационная активность заимствованных слов узбекского языка и их функциональные особенности в системе словообразования на основе современных лингвистических подходов. Цель исследования заключается в определении деривационного потенциала заимствованных единиц, оценке их участия в образовании новых лексических единиц и научном обосновании их влияния на развитие современной лексической системы узбекского языка. В работе использованы описательный, сравнительный, системный и методы лингвистического обобщения. Материал исследования составили заимствованные единицы арабского, персидского, русского и английского происхождения, активно функционирующие в современном узбекском языке. Результаты исследования показали, что деривационная активность заимствованных слов непосредственно зависит от степени их фонетической и морфологической интеграции, частоты употребления и коммуникативной востребованности. Кроме того, проанализированы возможности образования новых слов с помощью национальных словообразовательных аффиксов и предложены критерии оценки деривационной активности заимствованных единиц. Полученные результаты имеют теоретическое и методологическое значение для исследований в области лексикологии, словообразования, терминологии и лексикографии узбекского языка.

Ключевые слова: заимствованные единицы, деривационная активность, словообразование, лексическая система, грамматическая интеграция, аффиксация, терминология, узбекский язык

DERIVATIONAL ACTIVITY OF LOANWORDS IN THE UZBEK LANGUAGE AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF NEW WORDS

Maxkamova Muazzam Ulugbek qizi

Master's Student, Asia International University

Abstract: *This article investigates the derivational productivity of loanwords in the Uzbek language and their functional characteristics within the word-formation system from the perspective of modern linguistic approaches. The aim of the study is to determine the derivational potential of borrowed lexical units, evaluate their role in the formation of new lexical items, and provide a scientific explanation of their contribution to the development of the contemporary Uzbek lexical system. Descriptive, comparative, systemic, and linguistic generalization methods were employed in the research. The analysis was based on loanwords of Arabic, Persian, Russian, and English origin that are actively used in modern Uzbek. The findings reveal that the derivational productivity of loanwords is directly associated with the degree of their phonetic and morphological integration, frequency of use, and communicative demand. Furthermore, the study analyzes the formation of new lexical units through native derivational affixes and proposes criteria for evaluating the derivational productivity of borrowed words. The obtained results provide a theoretical and methodological basis for further studies in Uzbek lexicology, word formation, terminology, and lexicography.*

Keywords: *loanwords, derivational productivity, word formation, lexical system, grammatical integration, affixation, terminology, Uzbek language*

KIRISH

Til jamiyat taraqqiyotining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo‘lib, uning rivojlanishi jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq. Har qanday tilning lug‘at tarkibi ichki taraqqiyot qonuniyatlari hamda boshqa tillar bilan yuzaga keladigan lingvistik aloqalar natijasida muntazam ravishda boyib boradi. Shu jihatdan o‘zlashma so‘zlar tilning leksik tizimini rivojlantiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ular yangi tushunchalarni ifodalash, ilmiy-texnik terminologiyani boyitish hamda kommunikativ ehtiyojlarni qondirishda muhim vazifani bajaradi [1; 2].

O‘zlashma birliklarning qabul qiluvchi tilga kirishi oddiy lug‘aviy boyish jarayoni emas, balki murakkab lingvistik hodisa hisoblanadi. Bunday birliklar dastlab fonetik moslashuv bosqichidan o‘tadi, keyinchalik morfologik va semantik

jihatdan til tizimiga integratsiyalashadi hamda vaqt o'tishi bilan uning faol leksik qatlamiga aylanadi [3; 4]. Integratsiyaning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri esa o'zlashma birliklarning derivatsion faolligi, ya'ni yangi so'zlar hosil qilish jarayonida faol ishtirok etishidir. Mazkur hodisa o'zlashma so'zlarning til tizimida qay darajada mustahkam o'rin egallaganini belgilovchi asosiy lingvistik mezonlardan biri sanaladi [5].

Bugungi kunda globallashuv, raqamli texnologiyalar rivoji, xalqaro iqtisodiy hamkorlik va ilmiy integratsiyaning kengayishi natijasida o'zbek tiliga kirib kelayotgan yangi o'zlashma birliklar soni sezilarli darajada ortmoqda. Xususan, axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, iqtisodiyot, marketing, menejment, tibbiyot, ta'lim va ommaviy kommunikatsiya sohalariga oid terminlar kundalik nutq hamda ilmiy uslubda faol qo'llanilmoqda [1; 6]. Mazkur birliklarning milliy til tizimiga moslashuvi va ular asosida yangi hosila so'zlarning shakllanishi zamonaviy o'zbek tilshunosligining dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylangan.

O'zbek tilshunosligida o'zlashma so'zlarning kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti, fonetik va morfologik moslashuvi, leksik-semantik xususiyatlari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan [3; 4; 7]. Mazkur tadqiqotlar o'zlashma birliklarning til tizimidagi o'rnini aniqlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Biroq o'zlashma so'zlarning derivatsion faolligi, ularning so'z yasash tizimidagi mahsuldorligi hamda yangi leksik birliklarni shakllantirishdagi funksional imkoniyatlari hali yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Ayniqsa, tarixiy va zamonaviy o'zlashmalarning derivatsion salohiyatini qiyosiy jihatdan baholash masalasi alohida ilmiy tadqiqotni talab etadi [8].

Derivatsion faollik til taraqqiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u leksik tizimning ichki rivojlanish mexanizmlarini namoyon etadi. O'zlashma birliklarning milliy affikslar bilan erkin birikishi, yangi hosila so'zlar hosil qilishi hamda turli uslubiy qatlamlarda faol qo'llanilishi ularning qabul qiluvchi til tomonidan to'liq o'zlashtirilganidan dalolat beradi [9]. Masalan, **ilm**, **adab**, **iqtisod**, **bank**, **blog**, **marketing**, **internet** kabi birliklar negizida yuzaga kelgan hosila so'zlar zamonaviy o'zbek tilining derivatsion imkoniyatlari kengayib borayotganini

ko‘rsatadi. Mazkur hodisani ilmiy jihatdan izohlash o‘zbek tilining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligini tizimli ravishda tahlil qilish, ularning so‘z yasash jarayonidagi ishtirokini aniqlash hamda derivatsion mahsuldorlikka ta’sir etuvchi asosiy lingvistik omillarni ilmiy asosda yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun o‘zlashma birliklarning derivatsion imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi, ularning grammatik integratsiyasi, qo‘llanish chastotasi va yangi hosila birliklarni shakllantirishdagi o‘rni baholanadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda o‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi fonetik va morfologik moslashuvning mantiqiy davomi sifatida baholanib, ularni kompleks tahlil qilish mezonlari taklif etiladi. Shuningdek, o‘zlashma birliklarning derivatsion mahsuldorligini aniqlashga xizmat qiluvchi lingvistik ko‘rsatkichlar tizimlashtiriladi hamda ularning zamonaviy o‘zbek tili leksik tizimi rivojidagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslanadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

Mazkur tadqiqotning empirik bazasini o‘zbek tilining turli tarixiy qatlamlariga mansub o‘zlashma so‘zlar tashkil etdi. Tadqiqot materiali sifatida arab, fors, rus hamda ingliz tillaridan o‘zlashgan va zamonaviy o‘zbek tilida faol qo‘llanilayotgan leksik birliklar tanlab olindi. Ushbu birliklar o‘zbek tilining izohli lug‘atlari, terminologik lug‘atlar, ilmiy adabiyotlar, ommaviy axborot vositalari materiallari, rasmiy hujjatlar hamda elektron axborot resurslari asosida saralandi. Tanlanmani shakllantirishda birliklarning qo‘llanish chastotasi, grammatik faolligi, derivatsion mahsuldorligi hamda zamonaviy nutqdagi funksional o‘rni asosiy mezon sifatida belgilandi.

Tadqiqot jarayonida o‘zlashma birliklarning derivatsion faolligini aniqlash maqsadida tavsifiy, qiyosiy-tarixiy, struktur-semantik va tizimli tahlil metodlaridan kompleks ravishda foydalanildi. Tavsifiy metod yordamida o‘zlashma so‘zlarning so‘z yasash tizimidagi o‘rni hamda hosila birliklarni shakllantirishdagi ishtiroki tavsiflandi. Qiyosiy metod orqali o‘zlashma birliklarning asl tilidagi shakli bilan

o‘zbek tilidagi qo‘llanish xususiyatlari taqqoslandi. Struktur-semantik tahlil asosida hosila birliklarning yasash modeli, semantik rivojlanishi hamda grammatik xususiyatlari o‘rganildi. Tizimli yondashuv esa derivatsion jarayonlarni tilning fonetik, morfologik va leksik sathlari o‘zaro bog‘liqligida baholash imkonini berdi.

Shuningdek, lingvistik umumlashtirish metodidan foydalanilib, tadqiqot davomida aniqlangan qonuniyatlar umumiy ilmiy xulosalar darajasiga ko‘tarildi. O‘zlashma birliklarning derivatsion faolligi grammatik integratsiya darajasi, affikslarni qabul qilish imkoniyati, hosila birliklar soni, qo‘llanish chastotasi va funksional faolligi kabi mezonlar asosida baholandi. Mazkur metodologik yondashuv o‘zlashma so‘zlarning so‘z yasash tizimidagi o‘rnini kompleks tahlil qilish hamda ularning zamonaviy o‘zbek tili leksik tizimi rivojiga ta’sirini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

TADQIQOT NATIJALARI VA TAHLIL

Tadqiqot davomida o‘zbek tilining zamonaviy leksik tizimida faol qo‘llanilayotgan o‘zlashma birliklarning derivatsion faolligi lingvistik jihatdan tahlil qilindi. Olib borilgan kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, o‘zlashma so‘zlarning so‘z yasash jarayonidagi ishtiroki ularning qabul qiluvchi til tizimiga integratsiyalashuv darajasi bilan bevosita bog‘liq. Fonetik va morfologik jihatdan to‘liq moslashgan birliklar yangi hosila so‘zlar yaratishda yuqori mahsuldorlikni namoyon etadi, aksincha, til tizimiga endigina kirib kelayotgan yoki qo‘llanish doirasi cheklangan birliklarda derivatsion faollik nisbatan past bo‘ladi [3;5;8].

Tahlillar natijasida tarixan o‘zbek tiliga singib ketgan arab va fors tillaridan o‘zlashgan birliklarda derivatsion mahsuldorlik yuqori ekani aniqlandi. Mazkur birliklar milliy affikslar bilan erkin birikib, yangi leksik birliklar hosil qilish imkoniyatiga ega. Jumladan, **ilm** leksemasi negizida *ilmiy, ilmli, ilmsiz, ilmdon*; **adab** negizida *adabiy, adabiyot, adabiyotshunos*; **iqtisod** negizida *iqtisodiy, iqtisodchi*; **madaniyat** negizida *madaniyatli, madaniyatsiz* kabi hosila birliklarning shakllanishi ularning derivatsion salohiyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Bunday birliklar o‘zbek tilining grammatik tizimiga to‘liq moslashgani sababli so‘z yasash jarayonida faol ishtirok etmoqda [4;7].

Rus tilidan o‘zlashgan birliklar orasida ham derivatsion mahsuldorlikka ega bo‘lgan leksemalar mavjud. Xususan, **bank, texnika, kontrol, praktika** kabi birliklar uzoq yillar davomida faol qo‘llanishi natijasida *bankchi, bankchilik, texnik, texnikaviy, kontrolchi, praktik* kabi hosila birliklarni yuzaga keltirgan. Mazkur misollar o‘zlashma birliklarning grammatik integratsiyasi ularning derivatsion imkoniyatlarini kengaytirishini tasdiqlaydi [3;9].

Tadqiqot davomida zamonaviy ingliz tilidan kirib kelayotgan o‘zlashma birliklarga alohida e’tibor qaratildi. Kuzatishlar natijasida **blog, internet, marketing, dizayn, startup, skaner, printer** kabi leksemalar negizida *bloger, bloggerlik, internetchi, marketolog, marketologlik, dizayner, dizaynerlik, startupchi* singari yangi hosila birliklarning faol shakllanayotgani aniqlandi. Bu esa ingliz tilidan kirayotgan zamonaviy terminlarning qisqa muddat ichida o‘zbek tilining derivatsion tizimiga moslashayotganini ko‘rsatadi [1;6].

Olingan natijalar asosida o‘zlashma birliklarning derivatsion faolligi uch darajada namoyon bo‘lishi aniqlandi:

Yuqori derivatsion faollik – tarixiy jihatdan o‘zbek tiliga singib ketgan hamda ko‘plab hosila birliklarni hosil qiluvchi o‘zlashmalar (*ilm, adab, iqtisod, madaniyat*);

O‘rta derivatsion faollik – grammatik jihatdan faol bo‘lsa-da, hosila birliklar soni nisbatan cheklangan o‘zlashmalar (*bank, texnika, dizayn*);

Past derivatsion faollik – zamonaviy nutqda qo‘llanayotgan, biroq hali so‘z yasash tizimiga to‘liq integratsiyalashmagan yangi o‘zlashmalar.

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, derivatsion mahsuldorlikning shakllanishiga grammatik integratsiya, nutqda qo‘llanish chastotasi, kommunikativ ehtiyoj va semantik barqarorlik asosiy omillar sifatida ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, ilmiy uslub hamda raqamli kommunikatsiya platformalarida faol qo‘llanayotgan birliklar yangi hosila so‘zlarni yaratishda yuqori faollik namoyon etmoqda. Bu esa zamonaviy o‘zbek tili leksik tizimining dinamik rivojlanayotganini va o‘zlashma birliklarning ushbu jarayondagi o‘rni tobora ortib borayotganini tasdiqlaydi [2;10].

1-jadval

O‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligini baholash mezonlari

O‘zlashma manbasi	Asosiy leksema	Hosila birliklarga misollar	Derivatsion faollik darajasi
Arab tili	ilm	ilmiy, ilmli, ilmsiz, ilmdon	Yuqori
Arab tili	adab	adabiy, adabiyot, adabiyotshunos	Yuqori
Fors tili	madaniyat	madaniyatli, madaniyatsiz	Yuqori
Arab tili	iqtisod	iqtisodiy, iqtisodchi	Yuqori
Rus tili	bank	bankchi, bankchilik	O‘rta
Rus tili	texnika	texnik, texnikaviy	O‘rta
Ingliz tili	blog	bloger, blogerlik	O‘rta
Ingliz tili	internet	internetchi	O‘rta
Ingliz tili	dizayn	dizayner, dizaynerlik	O‘rta
Ingliz tili	startup	startupchi	Past

Izoh. Jadvaldan ko‘rinadiki, tarixan o‘zbek tiliga singib ketgan arab va fors tillaridan o‘zlashgan birliklar derivatsion mahsuldorlik bo‘yicha yuqori faollikni namoyon etadi. Rus tilidan o‘zlashgan leksemalarda derivatsion imkoniyatlar o‘rta darajada kuzatiladi. Zamonaviy ingliz tilidan kirib kelayotgan o‘zlashmalar esa hali to‘liq integratsiyalashmagan bo‘lsa-da, ayrim birliklar milliy affikslar yordamida yangi hosila so‘zlar hosil qilish jarayonida faol ishtirok etmoqda.

MUHOKAMA

Tadqiqot davomida olingan natijalar o‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi ularning til tizimiga integratsiyalashuv darajasi bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqladi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, fonetik va morfologik

jihatdan to‘liq moslashgan o‘zlashma birliklar yangi hosila so‘zlar yaratishda faol ishtirok etadi. Mazkur holat o‘zlashma birliklarning faqat leksik qatlamni boyituvchi vosita emas, balki o‘zbek tilining so‘z yasash tizimining faol tarkibiy qismi ekanligini ko‘rsatadi. Bu xulosa til taraqqiyotini dinamik tizim sifatida talqin qiluvchi zamonaviy lingvistik qarashlar bilan hamohangdir [1;4;9].

Olingan natijalar o‘zbek tilshunosligida o‘zlashma so‘zlarning fonetik va morfologik moslashuviga bag‘ishlangan avvalgi tadqiqotlarni to‘ldiradi. Avvalgi ilmiy ishlarda asosiy e‘tibor o‘zlashma birliklarning kelib chiqishi, fonetik o‘zgarishlari va grammatik moslashuviga qaratilgan bo‘lsa, mazkur tadqiqotda ularning derivatsion mahsuldorligi mustaqil ilmiy obyekt sifatida tahlil qilindi. Shu jihatdan tadqiqot natijalari o‘zlashma birliklarning til tizimidagi rivojlanishini faqat moslashuv jarayoni bilan emas, balki yangi leksik birliklar hosil qilish imkoniyatlari orqali ham baholash zarurligini ko‘rsatadi [3;5;7].

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, derivatsion faollik barcha o‘zlashma birliklarda bir xil darajada namoyon bo‘lmaydi. Tarixan o‘zbek tiliga singib ketgan arab va fors tillariga mansub o‘zlashmalar derivatsion mahsuldorlik bo‘yicha yetakchi o‘rinni egallaydi. Rus tilidan o‘zlashgan birliklarda ham hosila so‘zlar yaratish jarayoni faol kuzatiladi. Zamonaviy ingliz tilidan kirib kelayotgan birliklarda esa derivatsion faollikning shakllanish jarayoni davom etayotgan bo‘lsa-da, ayrim leksemalar qisqa muddat ichida milliy affikslar bilan birikib, yangi hosila birliklarni yuzaga keltirayotgani kuzatildi. Bu holat o‘zbek tilining yangi kommunikativ ehtiyojlarga tez moslasha olish xususiyatini namoyon etadi [2;6;10].

Tadqiqot natijalari derivatsion mahsuldorlikning shakllanishiga bir necha lingvistik omillar ta'sir ko‘rsatishini ham ko‘rsatdi. Jumladan, birlikning nutqdagi qo‘llanish chastotasi, grammatik integratsiya darajasi, semantik barqarorligi hamda kommunikativ ehtiyoj hosila birliklar sonining ortishiga bevosita ta'sir qiladi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, ilmiy uslub va raqamli kommunikatsiya platformalarida faol qo‘llanilayotgan o‘zlashma birliklar derivatsion jarayonlarda yuqori mahsuldorlikni namoyon etmoqda. Bu esa til rivojlanishida ijtimoiy omillarning muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi [1;8].

Mazkur tadqiqot davomida taklif etilgan derivatsion faollik mezonlari o‘zlashma birliklarning mahsuldorligini kompleks baholash imkonini beradi. Ushbu mezonlar o‘zlashma so‘zlarni faqat etimologik yoki grammatik jihatdan emas, balki ularning yangi leksik birliklar yaratishdagi ishtiroki, funksional faolligi va til tizimidagi barqarorligi asosida ham tahlil qilishga xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur yondashuv o‘zbek tilida o‘zlashma birliklarni o‘rganish metodologiyasini yanada takomillashtirishga imkon yaratadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi zamonaviy o‘zbek tili leksik tizimining rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri ekanligini ko‘rsatdi. O‘zlashma birliklarning yangi hosila so‘zlar yaratishdagi ishtiroki tilning nominativ imkoniyatlarini kengaytiradi, terminologik tizimni boyitadi hamda ilmiy, texnik va ijtimoiy sohalarda yangi tushunchalarni ifodalash imkoniyatlarini oshiradi. Shu sababli derivatsion jarayonlarni kompleks tadqiq etish o‘zbek tilshunosligining istiqbolli ilmiy yo‘nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi [4;9;11].

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek tilidagi o‘zlashma so‘zlarning derivatsion faolligi zamonaviy leksik tizim rivojlanishining muhim ko‘rsatkichlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘zlashma birliklarning so‘z yasash jarayonida faol ishtirok etishi, avvalo, ularning fonetik va morfologik jihatdan qabul qiluvchi til tizimiga muvaffaqiyatli integratsiyalashganlik darajasiga bog‘liq. Til tizimiga to‘liq moslashgan birliklar milliy affikslarni erkin qabul qilib, yangi hosila so‘zlar yaratish orqali leksik tarkibning boyishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida arab, fors, rus va ingliz tillaridan o‘zlashgan birliklarning derivatsion imkoniyatlari qiyosiy jihatdan baholanib, ularning mahsuldorlik darajasi bir xil emasligi aniqlandi. Tarixiy o‘zlashmalar yuqori derivatsion faollikka ega bo‘lib, zamonaviy ingliz tilidan kirib kelayotgan ayrim birliklarda esa bu jarayon jadal shakllanib borayotgani kuzatildi. Bu holat o‘zbek tilining tashqi lingvistik

ta'sirlarni qabul qilish bilan birga, ularni o'zining ichki qonuniyatlari asosida qayta ishlab, yangi leksik birliklar yaratish salohiyatiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari derivatsion faollikning shakllanishiga grammatik integratsiya, nutqda qo'llanish chastotasi, semantik barqarorlik va kommunikativ ehtiyoj kabi omillar bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Mazkur omillar asosida o'zlashma birliklarning derivatsion mahsuldorligini baholash mezonlari tizimlashtirildi hamda ularning so'z yasash tizimidagi funksional o'rni ilmiy jihatdan asoslandi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda o'zlashma so'zlarning derivatsion faolligi zamonaviy o'zbek tilining ichki rivojlanish mexanizmlari bilan uzviy bog'liq lingvistik hodisa sifatida talqin qilindi. Tadqiqot natijalari o'zbek tili leksikologiyasi, so'z yasash nazariyasi, terminologiya va leksikografiya yo'nalishlarida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy hamda metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlarda o'zlashma birliklarning korpus lingvistikasi asosida derivatsion mahsuldorligini aniqlash, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda ularning qo'llanish chastotasini tahlil qilish hamda turkiy tillar bilan qiyosiy o'rganish istiqbolli ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
2. Campbell L. *Historical Linguistics: An Introduction*. 3rd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.
3. Haspelmath M., Tadmor U. (Eds.). *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2009.
4. Bauer L. *Introducing Linguistic Morphology*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.
5. Booij G. *The Grammar of Words: An Introduction to Morphology*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2012.

6. Plag I. *Word-Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
7. Weinreich U. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York, 1953.
8. Hojiyev A. O‘zbek tilida so‘z yasalishi. Toshkent: O‘qituvchi, 1989.
9. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
10. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006–2008.
11. O‘zbek tilining imlo lug‘ati / Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev va boshqalar. Toshkent: O‘qituvchi, 2011. ISBN: 978-9943-02-382-6.
12. Saussure F. de. *Course in General Linguistics*. London: Duckworth, 1983.
13. Thomason S. G. *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
14. Mansurov B., Mansurov A. Uzbek Cyrillic-Latin-Cyrillic Machine Transliteration. arXiv, 2021.
15. Salaev U., Kuriyozov E., Gómez-Rodríguez C. SimRelUz: Similarity and Relatedness Scores as a Semantic Evaluation Dataset for Uzbek Language. arXiv, 2022.